

Odnalezione akta Biblioteki Oddziału Powiatowego ZNP w Mińsku Mazowieckim

Na podstawie archiwaliów dotyczących oświaty i życia społecznego w powiecie mińskim, odnalezionych w mieszkaniu nauczycieli Janiny i Józefa Sylwestrowiczów, można opowiedzieć wiele ciekawych historii. Jako przykład niech posłuży kilka słów o przechowanych tam aktach Biblioteki Oddziału Powiatowego Związku Nauczycielstwa Polskiego w Mińsku Mazowieckim. Na podstawie odnalezionych niedawno dokumentów, które trafiły w moje ręce, mogę sprostować i uzupełnić informacje na temat historii tej biblioteki² i jej księgozbioru³.

Dziś, w czasach Internetu i łatwości sprowadzenia dowolnej książki nawet z odległego zakątka świata, trudno zrozumieć, jak ważną rolę w okresie międzywojennym odgrywały biblioteki ZNP w środowisku nauczycielskim. Za czasów carskich stan oświaty na terenie Królestwa Kongresowego był niski, szczególnie na wsi. Przykładowo, w 1913 roku na tysiąc mieszkańców przypadało tam w szkołach elementarnych średnio 29,9 ucznia, podczas gdy w Poznańskim – 193, czyli ponad sześciokrotnie więcej⁴. Aż do 1905 r. szersze formy stowarzyszania się były zakazane⁵, a więc nauczyciele nie mieli swojego związku, który dbałby o stworzenie środowiska i kultury wspomagających nauczanie szkolne i umożliwiających wymianę doświadczeń oraz samokształcenie. Istniało wtedy niewiele bibliotek i księgarni, ich otworenie wymagało specjalnego pozwolenia, działalność podlegała kontroli a skład księgozbioru nie odpowiadał istotnym potrzebom czytelników. Polska Macierz Szkolna⁶ stworzyła po 1905 roku sieć szkół i bibliotek, ale po dwóch latach została rozwiązana⁷ i stała się ponownie legalna dopiero w 1916 r. Działalność utworzonego w 1905 roku Polskiego Związku Nauczycielskiego zapoczątkowała postępowy ruch oświatowy, który rozwijał się systematycznie ale powoli, ze względu na zależność od władz rosyjskich.

Gdy w 1916 roku Królestwo Polskie stało się niepodległe Rosji, większość pedagogów nie posiadała kwalifikacji zawodowych. W 1917 roku zaledwie 18% nauczycieli ukończyło pełną szkołę średnią, a tylko 0,4% wyższy zakład naukowy⁸. Nauczyciele podjęli wyzwanie zorganizowania odpowiednich warunków do rozwoju swoich umiejętności i gromadzenia wiedzy potrzebnej w pracy szkolnej i spontanicznie zrzeszali się w lokalnych oddzia-

---

¹ Instytut Podstawowych Problemów Techniki PAN, ul. Pawińskiego 5B, 02-106 Warszawa. Opracowanie graficzne ilustracji do artykułów autorki: Piotr Jeżewski.

² Jadwiga Czajka, *Biblioteka Pedagogiczna w Mińsku Mazowieckim 1945-2000*, „Rocznik Mińskomazowiecki” z. 9, 2002, s. 104-121.

³ Ewa Kopka, *Wydawnictwa międzywojenne w zbiorach Biblioteki Pedagogicznej filii w Mińsku Mazowieckim*, „Rocznik Mińskomazowiecki” z. 11, 2003-2004, s.106-114.

⁴ Józef Miąso, *Historia wychowania. Wiek XX*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984.

⁵ Jerzy Bartkowski, *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 169-180.

⁶ Józef Stemler, *Dzieło samopomocy narodowej: Polska Macierz Szkolna 1905-1935*, Wydawnictwo Zarządu Głównego Polskiej Macierzy Szkolnej, Warszawa, 1935.

⁷ Jerzy Bartkowski, dz. cyt., s. 178.

⁸ Józef Miąso, dz. cyt., s. 13.

łach i ogniskach. Tak też stało się w Mińsku Mazowieckim⁹. Nazwa związku na przestrzeni lat 1905-30 ulegała zmianom¹⁰, przy zachowaniu struktury organizacyjnej. Podstawowym zadaniem stowarzyszenia była pomoc nauczycielom w samokształceniu i ich działaniach w kierunku likwidacji analfabetyzmu, obejmującego w 1921 roku 33,1% ludności w wieku powyżej 10 lat w skali całego państwa¹¹. Ogniska i oddziały zaczęły gromadzić książki potrzebne w pracy nauczycielskiej. W zbiorach Janiny i Józefa Sylwestrowiczów zachował się jeden tom z takiego księgozbioru lat dwudziestych, ewidentnie przydatny w praktyce szkolnej¹², ze stemplem „Związek Polsk. Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, OGNISKO w Mińsku-Mazowieckim”¹³. Trzy inne tomy o tematyce pedagogicznej z tym samym stemplem znajdują się obecnie w zbiorach Biblioteki Pedagogicznej w Mińsku Mazowieckim¹⁴.

Dokumentacja Ogniska ZPNPSP w Mińsku Mazowieckim z lat 1922-27, przechowana przez Janinę i Józefa Sylwestrowiczów, zawiera wiadomości warte oddzielnego opracowania¹⁵. W szczególności można doszukać się tam ciekawych informacji na temat działalności ogniskowej biblioteki w latach dwudziestych. Na konferencji nauczycielskiej Ogniska Mińsk-Mazowiecki w dniu 26 stycznia 1924 roku dyskutowano m.in. otrzymaną wtedy od Książnicy Polskiej Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych propozycję zakupu Encyklopedii Pedagogicznej F. Kierskiego (tom I) i Rocznika Pedagogicznego za rok 1921¹⁶. Aby nauczyciele mogli zapoznać się z treścią obu tomów i ocenić ich przydatność, Książnica przysłała książki do Ogniska, pisząc: „Prosimy o łaskawe przysłanie nam odnośnego zamówienia nie później niż do dnia 15 lutego 1924 r. O ile by reflektantów na dzieło to nie było, prosimy o zwrot obu wymienionych książek w tym samym terminie”. Przewodniczący oznajmił zebranym, że dzieła te są bardzo pożądane dla biblioteki, ale Ognisko nie ma pieniędzy opłacić ich ze składek członkowskich. Po dyskusji przyjęto wniosek, że wszyscy, którzy chcą (także nauczyciele nie należący do Ogniska) mogą korzystać z biblioteki, o ile zapłacą składkę wysokości 1/4 złotego polskiego czyli 500 tysięcy marek polskich miesięcznie do kasy Ogniska. Tak więc dalej znajdujemy w aktach pismo do Książnicy Polskiej, w którym „Zarząd Ogniska komunikuje, że oba przysłane dzieła nabywa dla Ogniska na pro-

---

⁹ Wiktor Mrozek, *Krótką historia Oddziału Powiatowego Związku Nauczycielstwa Polskiego w Mińsku Mazowieckim od roku 1915 do 1972*, opracowanie nieopublikowane (w zbiorach Oddziału Związku Nauczycielstwa Polskiego w Mińsku Mazowieckim); Maria Górka i Janina Przyłucka, *90-lecie ZNP w Oddziale Mińsk Mazowiecki*, „Rocznik Mińskomazowiecki” z. 3, 1995-1996, s.172-183.

¹⁰ Warto sprostować nazwę organizacji nauczycielskiej w opracowaniach: Wiktor Mrozek, dz. cyt., s. 8, oraz: Maria Górka i Janina Przyłucka, dz. cyt., s. 172 – „Nowe Tory” powstały w 1906 roku jako czasopismo Polskiego Związku Nauczycielskiego (Józef Miąso, dz. cyt., s. 19), tak więc nie były nazwą organizacji nauczycielskiej.

¹¹ Kalina Bartnicka i Irena Szybiak, *Zarys historii wychowania*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001, s. 199.

¹² Piotr Chmielowski, *Historia literatury polskiej. Tom V*. Drukarnia A.T. Jezierskiego Nowy-Świat 47, Warszawa 1900. Stron 280, z ilustracjami i wkładkami czarno-białymi: podobizn literatów i odbitkami ich listów. Pieczęć: Związek Polsk. Nauczycielstwa Szkół Powszechnych OGNISKO w Mińsku-Mazowieckim. Nr biblioteczny: N 50/II (w zbiorach rodzinnych).

¹³ Nazwę „Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych” nosiło stowarzyszenie nauczycieli w okresie 1919-1930.

¹⁴ R. M. Brzezińska, *Początki poprawnego pisania. Stopień I-szy. Zeszyt A. Z obrazkami Jacka Mierzejewskiego*. Wydawnictwo „Oświata” T. N. S. W., 1922. Nr biblioteczny 32; *Rocznik Pedagogiczny. Serja 2. Tom I. Rok 1921*. Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, Warszawa 1923. Nr biblioteczny 34; *Pierwiastkowe przepisy pedagogiczne Komisji Edukacji Narodowej z lat 1773-1776*. Wydał i wstępem opatrzył dr Zygmunt Kukulski, Lublin, 1923. Nr biblioteczny 59 (w zbiorach Biblioteki Pedagogicznej w Mińsku Mazowieckim).

¹⁵ Akta Ogniska Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych w Mińsku-Mazowieckim, 1922-1927 (w zbiorach rodzinnych).

¹⁶ *Rocznik Pedagogiczny*, dz. cyt.

ponowanych cenach”. Był to wydatek niemały – 35 milionów i 325 tysięcy marek polskich. Potrzeba było ponad siedemdziesiąt miesięcznych składek, aby zakupić obie książki – dwa razy więcej niż liczba członków Ogniska.

W podsumowaniu stanu Ogniska w Mińsku-Mazowieckim sporządzonym 9 maja 1924 roku czytamy, że liczba członków wynosi 34 na ogólną liczbę 58 nauczycieli pracujących w danym rejonie, a czytelnictwo opisane jest następująco: „Ognisko w Mińsku-Mazowieckim prenumeruje *Ruch pedagogiczny, Przyjaciela szkoły*, poza tym *Głos nauczycielski* i *Oświatę pozaszkolną* [...]. Ognisko posiada bibliotekę składającą się z 41 tomów. Na terenie Mińska dzieci szkolne prenumerują 5 egzemplarzy *Płomyka* i 4 *Iskier*”. Składka miesięczna na potrzeby Ogniska wynosiła wtedy 120 tysięcy marek, a na bibliotekę – 500 tysięcy marek, czyli znacznie więcej, przy czym płacili także nieczłonkowie.

Liczby te świadczą wymownie o trudnościach w dostępie do książek i czasopism, jakie pokonywali mińscy nauczyciele i ich związek w latach dwudziestych. A jaki wkład w czytelnictwo nauczycieli regionu mińskiego wniosła organizacja nauczycielska w latach trzydziestych?

W lipcu 1930 roku powstała jedna organizacja zrzeszająca nauczycieli na wszystkich szczeblach nauczania: Związek Nauczycielstwa Polskiego. Taką też nazwę nosił oddział Oddział Powiatowy w Mińsku Mazowieckim. W roku 1931 rozpoczęła przy nim swoją działalność Powiatowa Biblioteka Nauczycielska ZNP w Mińsku Mazowieckim¹⁷. Jej księgozbiór był tworzony niezależnie od tomów zgromadzonych w ogniskach ZPNPSP (wcześniej) i ZNP¹⁸ (w tym samym okresie). Dzień 4 lipca 1931 roku to najwcześniejsza¹⁹, a 8 stycznia 1940 r. to ostatnia data wpisu do inwentarza biblioteki²⁰. Zbiory gromadzono i spisywano w inwentarzu w trzech odrębnych działach: pedagogicznym (255 pozycji), poezji (7 pozycji) i beletrystycznym (780 pozycji).

Jak dotąd, wszystkie dostępne pamiątki dotyczące działalności Powiatowej Biblioteki Nauczycielskiej ZNP przed wojną znajdowały się w zbiorach Biblioteki Pedagogicznej w Mińsku Mazowieckim: inwentarz, 15 książek beletrystycznych, 31 pedagogicznych oraz jeden tomik poezji. Teraz w tropieniu śladów historii czytelnictwa mogą pomóc także zbiory Janiny Sylwestrowicz²¹: 21 przedwojennych tomów biblioteki (w tym 9 beletrystycznych, 9 pedagogicznych i 3 poezje), wyszczególnionych w aneksie 1, dokumentacja wypożyczeń czytelników oraz katalog działu naukowego i poezji, pokazany na fotografii 1.

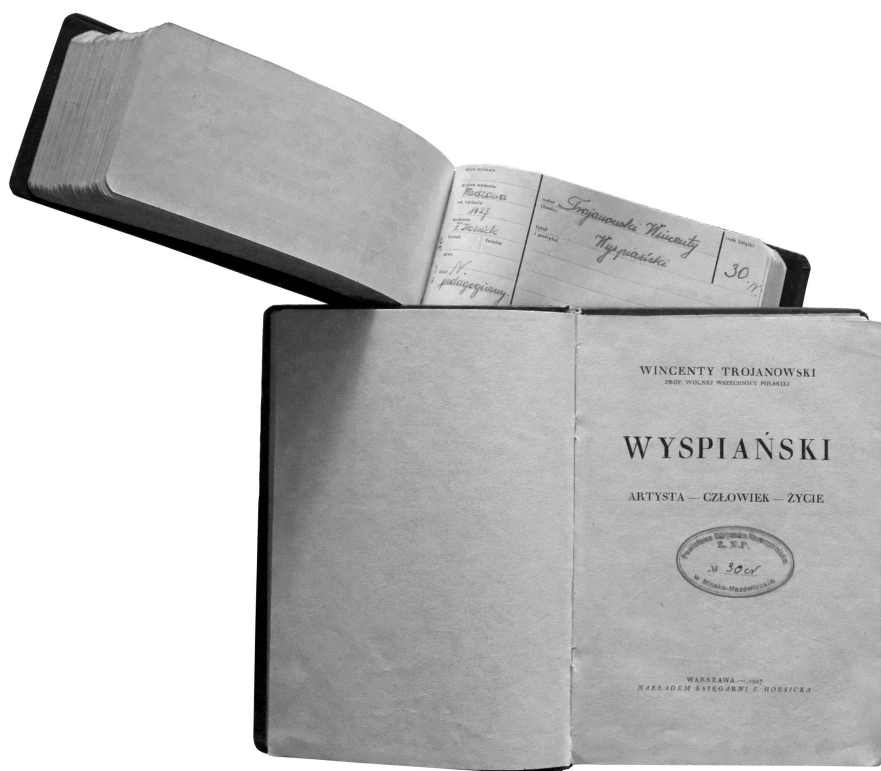
¹⁷ Data powstania Powiatowej Biblioteki Nauczycielskiej ZNP podana w Kronice Biblioteki Pedagogicznej oraz opracowaniach: Jadwiga Czajka, dz. cyt., s. 1, Ewa Kopka, dz. cyt., s. 1, okazuje się błędna.

¹⁸ W przedwojennych zbiorach Biblioteki Pedagogicznej w Mińsku Mazowieckim znajduje się jedna książka ze stemplem Ogniska ZNP w Jakubowie i trzy książki Ogniskowej Biblioteki Nauczycielskiej ZNP w Kałuszynie.

¹⁹ Początkowe wpisy do działu beletrystycznego nie są opatrzone datami.

²⁰ *Inwentarz Powiatowej Biblioteki Nauczycielskiej*, w przedwojennych zbiorach Biblioteki Pedagogicznej w Mińsku Mazowieckim.

²¹ Maria Ekiel-Jeżewska, *Janina Sylwestrowicz*, w: Marianna Górka, *Ocalić od zapomnienia. Słownik biograficzny nauczycieli zasłużonych dla oświaty i Związku Nauczycielstwa Polskiego w powiecie Mińsk Mazowiecki*, zeszyt drugi, Stowarzyszenie Absolwentów i Wychowanków Szkół Siennickich i Oddział ZNP w Mińsku Mazowieckim, Mińsk Mazowiecki 2006, s.286-288.

Fot. 1. Katalog działu naukowego i poezji przedwojennej Powiatowej Biblioteki Nauczycielskiej ZNP w Mińsku Mazowieckim, wraz z przykładową pozycją księgozbioru ze stemplem „Powiatowa Biblioteka Nauczycielska Z.N.P. w Minsku-Mazowieckim”.

Katalog liczy 240 pozycji uporządkowanych alfabetycznie według nazwisk autorów, z czego 7 to twory poetyckie (oznaczone obok numeru literą P), a pozostałe 233 książki opisane są jako „naukowe” (oznaczone obok numeru literą N). Zestaw ten został starannie dobrany tak, aby zapewnić lekturę o różnorodnej tematyce na najwyższym światowym poziomie. Dzieła pedagogiczne takich autorów jak Bertrand Russel, John Dewey czy Jean Piaget sąsiadują z opracowaniami uwzględniającymi specyficzne potrzeby polskich uczniów, m.in. autorstwa Janusza Korczaka, Stanisława Kota, a nawet Hipolity Gnoińskiej (!), a także literaturą pogłębiającą znajomość przedmiotów i czasopismami.

– Jak to się stało, że książki i katalog znalazły się w domu u Janiny Sylwestrowicz? – może zapytać wnikliwy Czytelnik. Otóż to właśnie ona w późnych latach trzydziestych prowadziła Powiatową Bibliotekę Nauczycielską ZNP w Mińsku Mazowieckim. Była wtedy nauczycielką Szkoły Powszechnej nr 1 im. Mikołaja Kopernika, członkiem Zarządu Oddziału Powiatowego ZNP oraz przewodniczącą Wydziału Pedagogicznego Ogniska w Mińsku-

Mazowieckim²². Nie jest do końca jasne, od kiedy opiekowała się biblioteką. W brulionie jej życiorysu zachowanym w domowych papierach można odcyfrować zamazaną datę 1936, ale jej charakter pisma pojawia się w inwentarzu dopiero przy wpisie dokonanym 4 lutego 1938 r.

Janina Sylwestrowicz nie tylko wypożyczała książki na miejscu, ale także, jak pisze w swoim życiorysie, co miesiąc wysyłała komplety po trzydzieści książek do ognisk w powiecie, dołączając wykaz członków ogniska, skorowidz wypożyczeń oraz kartę życzeń ogniska.

Zachowały się skorowidze trzech kompletów: nr 1, 6 i 8. Zawierają one nazwiska autorów, tytuły i sygnatury książek literatury pięknej oraz nazwiska nauczycieli ognisk ZNP w Mińsku, Cegłowie, Siennicy, Gliniance, Dębem i Mrozach. W datach wypożyczeń najczęściej brakuje roku. Na podstawie sporadycznie pojawiających się lat wiadomo jednak, że pierwszy komplet (pokazany na ilustracji 2) rozpoczął swoją wędrówkę po ogniskach w drugiej połowie października 1931 roku w Dębem. Przez niecałe 5 miesięcy z 32 tomów kompletu skorzystało 8 członków tamtejszego ogniska; najwytrwalszy czytelnik pożyczył w tym czasie 18 książek, a w sumie zarejestrowano 58 wypożyczeń. Najchętniej (po 6 wypożyczeń) czytano powieść Piotra Chojnowskiego *Dom w śródmieściu* oraz powieść Gustawa Olechowskiego *Wódz o Józefie Piłsudskim* (była aż tak ciekawa, że w końcu uległa zagubieniu...). Komplet nr 1 był później czytany w Mrozach, Siennicy, Cegłowie i Mińsku. Ostatnie wpisy pochodzą z czerwca 1934 roku.

W lecie 1931 roku, po dokonaniu zakupów, biblioteka liczyła sto sześćdziesiąt kilka książek²³. Jesienią 1931 roku zebrano je w komplety i rozesłano po ogniskach. Prawdopodobnie kompletów było pięć. Przypuszczenie, że cały (lub niemal cały) księgozbiór został początkowo podzielony na komplety po około 30 tomów, znajduje potwierdzenie na podstawie lektury zachowanych kompletów 1, 6 i 8, gdzie numery inwentarzowe tomów bibliotecznych nie przekraczają dwustu sześćdziesięciu, a ściślej, stanu liczebnego biblioteki w lecie 1932 roku, zwiększonego po czerwcowych zakupach. Stan ten mniej więcej odpowiada właśnie ośmiu kompletom. Tak więc Powiatowy Oddział Związku Nauczycielstwa Polskiego posiadał bibliotekę ruchomą.

Jak długo komplet pozostawał w jednym ognisku? Z wpisów do zeszytu wypożyczeń kompletu nr 8 wynika, że od października 1935 do czerwca 1937 był on czytany w czterech ogniskach. Podobne dane dla kompletu nr 1 wskazują, że komplety pozostawały w tym samym ognisku średnio po około pół roku.

---

²² Nazwisko Janiny Sylwestrowicz jako członka Zarządu i przewodniczącej Wydziału Pedagogicznego Oddziału Powiatowego ZNP w opracowaniu Wiktora Mrozka, dz. cyt., s. 33-34, pojawia się obok daty 7 listopada 1937 roku.

²³ *Inwentarz Powiatowej Biblioteki Nauczycielskiej*, dz. cyt.

Czytelniwy	Miejsce - Miejsce					15.	16	25.	26.	27.	28.	37.	38.	48
	1.	2.	3.	4.	5.									
1. Bogusław Taucowski						15-XI	19-XI							
2. Ignacy Osuch	11-XI	13-XI	15-XI	18-XI	23-XI	15-XI	19-XI			24-XI	3-XI		7-XI	
3. Hirkłozje Adonucha		15-XI	18-XI	23-XI	1-XII	18-XI	27-XI			3-XI	10-XI		15-XI	
4. Jadwiga Mępersówna														
5. Jan Ślabiński														
6. Eugenia Prakusza												28-XI		28-XI
7. Stanisław Puska						29-XI	14-XI		28-XI	3-XI	3-XI			
8. Marta Sulekówna						14-XI	19-XI		30-XI	30-XI	30-XI			
9. Józef Kozar.								28-XI	30-XI	30-XI	30-XI		17-XI	
10. Cecylia Stomista													18-XI	
11. Olgierd Kłosa								28-XI	30-XI	30-XI	30-XI			
12. Olgierd Jan														

Fot. 2. Fragment pierwszej strony zeszytu wypożyczeń (1931-34) kompletu nr 1 wysłanego przez Powiatowy Oddział ZNP do ognisk w powiecie.

Interesująco wygląda struktura zakupów do biblioteki. W początkowym okresie zaopatrywano się bowiem niemal wyłącznie w beletrystykę, dbając o wybór jak najwartościowszych dzieł literackich. Widocznie takiej właśnie lektury potrzebowali nauczyciele. Ciekawe opowieści i wartka akcja z przeczytanych kart często potem w głowach nauczycieli ulegały przetworzeniu na scenariusze takich lekcji, że uczniowie słuchali z „zapartym tchem”.

- Jak ona umiała opowiadać! - wspomina Janinę Sylwestrowicz jeden z jej uczniów²⁴.

W 1933 roku biblioteka posiadała już ponad czterysta pozycji beletrystycznych, a pozostałych nie miała nawet dwudziestu. Czterysta to mniej więcej tyle, aby każde z trzynastu ognisk²⁵ w powiecie miało jakiś komplet do czytania. W 1934 roku zaczęto więc myśleć o tworzeniu księgozbioru pedagogicznego, przy niestabnym tempie zakupów literatury

²⁴ Jan Taucowski, przekaz ustny.

²⁵ Wiktor Mrozek, dz. cyt., s. 28.

pięknej. W roku 1936 radykalnie zmniejszono liczbę nowych nabytków beletrystycznych. Za to pod koniec tegoż roku księgozbiór naukowy liczył już 183 tomy, co stanowiło ponad jedną piątą całości. Książki były także wypożyczane na miejscu, o czym świadczą zachowane w zbiorach Janiny Sylwestrowicz przedwojenne karty wypożyczeń²⁶, każda opatrzona nazwiskiem innego mińskiego nauczyciela. Daty wypożyczeń to znow na ogół tylko miesiąc i jego dzień. Najwcześniejsza udokumentowana data to luty 1939.

Przyszła wojna. Przedwojenne karty wypożyczeń nadal jednak upstrzone są datami, aż do czerwca 1940 roku. Najwyraźniej, Janina Sylwestrowicz kontynuowała pracę bibliotekarki przez pierwszy rok szkolny okupacji. Potem nastąpiła przerwa... Janina Sylwestrowicz wiedziała, gdzie są książki, tak więc po wyzwoleniu to właśnie ona ponownie uruchomiła i dalej prowadziła Bibliotekę Oddziału Powiatowego ZNP. W zachowanych przez nią aktach znajdują się m.in. zeszyt wypożyczeń z wpisami lat 1945, 47, 48 i 49, podpisane przez nią sprawozdania za lata 1950 i 1951, pisma do biblioteki z lat 1949-53.

Z dokumentów tych wynika, że w 1950 r. biblioteka wspólnie z Wydziałem Oświaty zajmowała lokal o powierzchni 40 m² w budynku przy ul. Świerczewskiego 33. Nie wypożyczała kompletów punktom bibliotecznym ani nie posiadała czytelnii. Wypożyczać książki mogli wyłącznie członkowie ZNP i ich rodziny, raz w tygodniu przez godzinę. W latach 1950-51 Janina Sylwestrowicz była jedyną bibliotekarką. Pracowała społecznie bez wynagrodzenia, w 1951 r. przez 5 godzin tygodniowo. Czytelnictwo w tym okresie podsumowane jest w tabeli I.

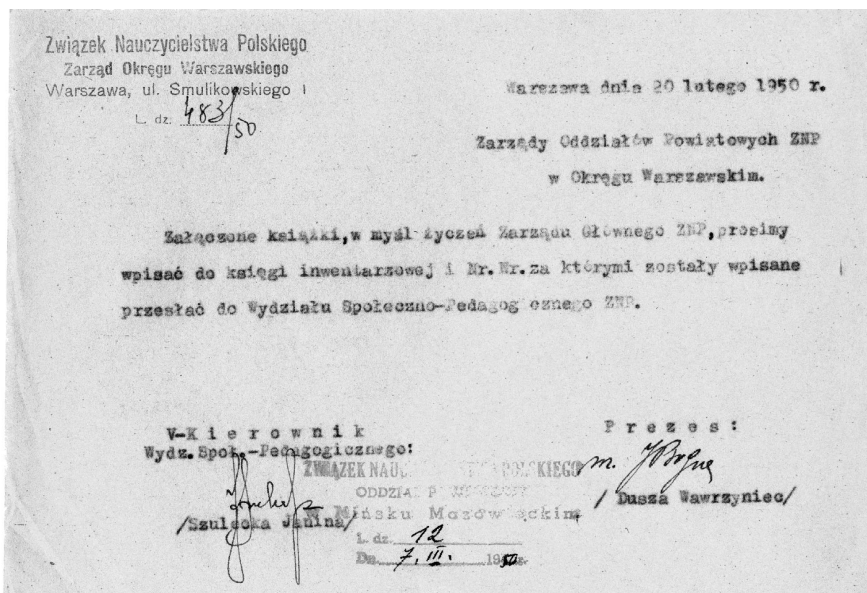
Rok	Liczba książek 31.XII	Liczba czytelników	Liczba wypożyczeń
1949	192	42	360
1950	244	46	607
1951	269	31	701

Tabela I. Działalność Biblioteki Oddziału Powiatowego ZNP w latach 1949-51.

Jak widać w powyższych danych, pod koniec 1949 roku liczba książek w bibliotece (192) nie stanowiła nawet jednej piątej stanu sprzed dziesięciu lat (1042). Co stało się z przedwojennymi tomami? W chwili wybuchu wojny większość lub znaczna część księgozbioru była zapewne rozesłana do wszystkich ognisk w powiecie, a tam wypożyczona przez nauczycieli. Uważna analiza zachowanych przedwojennych dokumentów wskazuje, gdzie dziś można by odnaleźć pojedyncze tomy biblioteczne: w domach dzieci i wnuków dawnych członków ZNP na terenie całego powiatu lub w siedzibach związanych z ogniskami związkowymi. Informacje na ten temat przesłane do autorki artykułu lub do Biblioteki Pedagogicznej w Mińsku Mazowieckim na pewno pomogłyby pogłębić wiedzę o historii czytelnictwa na naszych terenach.

W odnalezionych powojennych aktach Biblioteki znajdujemy interesujące informacje dotyczące struktury zmian liczby książek wyszczególnionych w powyższej tabeli. Przykładowo, na początku 1950 roku Wydział Społeczno-Pedagogiczny Zarządu Głównego ZNP przysłał bibliotece 68 nowych nabytków, razem z listą i pismem pokazanym na fotografii 3.

²⁶ Jest ich ponad trzydzieści.

Fot. 3. Dokument nakazujący włączenie do biblioteki Oddziału Powiatowego ZNP zestawu 68 książek propagandowych wyszczególnionych w tekście powyżej.

Lista obejmuje następujące pozycje: *Historia Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików)* (3 szt.), *Zagadnienia leninizmu* Stalina (3 szt.), *Manifest komunistyczny* i *O materializmie historycznym* Marksa i Engelsa (po 3 szt.), *Walki klasowe we Francji 1848-50, 18 brumaire'a Ludwika Bonaparte, Wojna domowa we Francji, Płaca, cena i zysk* Marksa (po 3 szt.), *Rozwój socjalizmu od utopii do nauki* i *Ludwik Feuerbach* Engelsa (po 3 szt.), *Imperializm jako najwyższe stadium kapitalizmu, O związkach zawodowych, Dziecięca choroba „lewicowości” w komunizmie, Marks, Engels, marksizm Lenina* (po 3 szt.), *Pogadanki o materializmie historycznym* Schaffa (5 szt.), *O spółdzielczości produkcyjnej na wsi* autorstwa Lenina i Stalina (1 szt.) oraz 20 egzemplarzy wyboru tekstów w opracowaniu J. Siwka pt. *Podstawowe zagadnienia społeczne*. Biblioteka liczyła wtedy niewiele ponad czterdziestu czytelników...

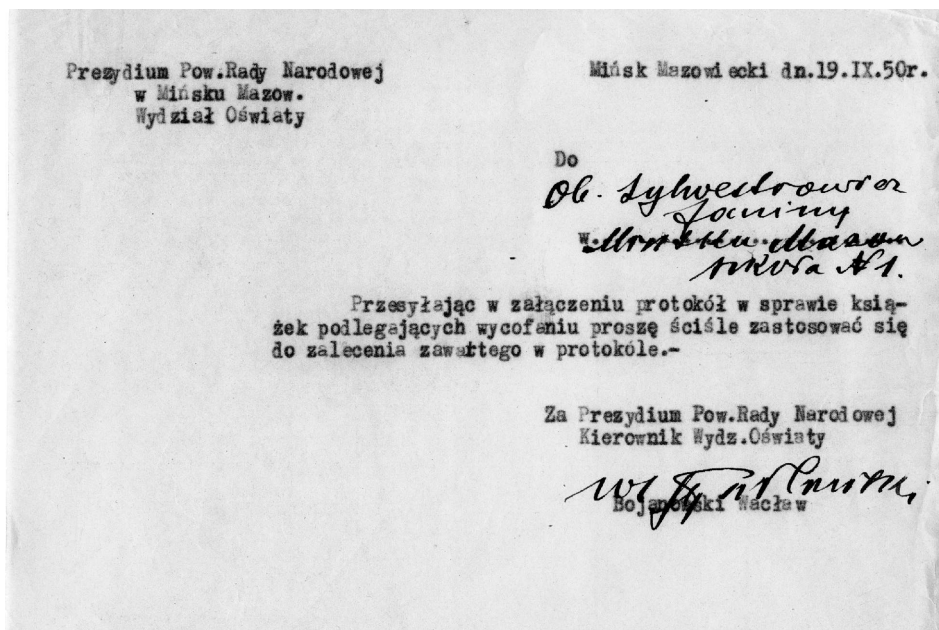
Nowe proradzieckie dzieła pedagogiczne stemplowano tak samo jak przed wojną²⁷, ale... klasyfikowano je do działu beletrystycznego, jak widać na przykładzie książki Makarenki № 166^B (patrz aneks 1), jednej z trzech powojennych książek biblioteki zachowanych w zbiorach Janiny Sylwestrowicz.

W tym samym czasie księgozbiór przedwojenny zmniejszał się, także z powodów politycznych. Na przykład jesienią 1950 r. Wydział Oświaty Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Mińsku Mazowieckim zażądał (patrz fotografia 4) wykreślenia z inwentarza, wycofania z katalogów i odesłania do Inspektoratu Szkolnego następujących siedmiu tytułów: Zofia Kossak-Szczucka, *Pożoga*; Juliusz Kaden-Bandrowski, *Miasto mojej matki*; Jan Zygmunt, *Igraszki lwowskie*; Juliusz Kaden-Bandrowski, *Mateusz Bigda. Masło*; Juliusz Ka-

²⁷ Przedwojenny stempel „Powiatowa Biblioteka Nauczycielska Z.N.P. № ... w Minsku-Mazowieckim” używany był także po wojnie, nawet jeszcze w 1950 roku (patrz Aneks 1, pozycje wydane po 1945 r.).

den-Bandrowski, *Mateusz Bigda. Spiżarnia*; Stefan Pollatschek, *Człowiek w trybach maszyny*; Juliusz Kaden-Bandrowski, *Życie Chopina*.

Fot. 4. Pismo nakazujące wycofanie z księgozbioru ZNP książek wymienionych w tekście.

W wyniku takiej polityki pod koniec 1951 r. około jedną trzecią księgozbioru biblioteki pedagogicznej stanowiły tomy marksizmu i leninizmu (48) oraz społeczno-polityczne (39). Pozostałe 87 tomów zawodowo-naukowych i 96 pozycji literatury pięknej „odpowiednio” wyselekcjonowano.

A zatem czyż można się dziwić, że przedwojenny księgozbiór Powiatowej Biblioteki Nauczycielskiej ZNP uległ rozproszaniu, że cenne woluminy, ukryte podczas wojny przed Niemcami, przechowane w domach nauczycieli, nie wróciły później na biblioteczne półki? Podczas wojny Janina Sylwestrowicz potwarzała synowi i córce:

– Pamiętajcie, że u nas w domu, między naszymi książkami, w tej szafie schowanych jest kilka tomów z biblioteki. Trzeba je oddać w odpowiednie ręce, kiedy nadejdzie właściwy czas.

Szafa do dziś stoi tam, gdzie nauczyciele Janina i Józef Sylwestrowiczowie umieścili ją sześćdziesiąt lat temu – w mieszkaniu wynajętym od Marii Magdaleny Łubieńskiej w jej willi przy ul. Okrzei. Książki należące kiedyś do ZNP to niewielka część skarbów, które szafa kryje w swoim wnętrzu. Wydawnictwa przydatne w pracy szkolnej gromadzono tam od wczesnych lat XX wieku. Podręczniki dla uczniów, poradniki i czasopisma dla nauczycieli sąsiadują z pozycjami wzbogacającymi zarówno wiedzę z nauczanych przedmiotów jak i metody pedagogiczne; na półkach stoją słowniki, encyklopedie, albumy sztuki, literatura piękna, poezje, a także ciekawe i pouczające opowieści dla dzieci. Samych książek przedwojennych jest ponad dwieście, czyli więcej niż w mińskiej Bibliotece Pedagogicznej.

Rodzina oddaje ten ciekawy księgozbiór w depozyt Muzeum Ziemi Mińskiej, razem z kompletnym wyposażeniem mieszkania – antycznymi meblami, własnoręcznie malowanymi obrazami, drobiazgami sztuki użytkowej i tym wszystkim, co tworzy klimat sprzed osiemdziesięciu lat, co sprawia wrażenie, że czas się zatrzymał i po otwarciu drzwi tajemne czary przynoszą nas w lata trzydzieste ubiegłego wieku.

Oprócz ekspozycji muzealnej, na tropiciele mińskiej przeszłości czeka też lektura materiałów źródłowych zachowanych w zbiorach Janiny i Józefa Sylwestrowiczów, dotyczących działalności oświatowej i społecznej w Mińsku Mazowieckim od lat dwudziestych po sześćdziesiąte ubiegłego wieku. Opowieść o Powiatowej Bibliotece Nauczycielskiej ZNP w Mińsku Mazowieckim wskazuje, jak ważną rolę odgrywają te dokumenty w poznaniu historii regionu i w określeniu jej związku z procesami zachodzącymi w całym państwie polskim w tym okresie. Bardzo istotne jest również to, że dane zawarte w tych materiałach źródłowych weryfikują wiadomości oparte tylko na przekazie ustnym. Pamięć ludzka jest zawodna, co widzimy w tym artykule na przykładach takich informacji jak zmieniające się nazwy przedwojennej organizacji nauczycielskiej, data powstania Powiatowej Biblioteki Nauczycielskiej ZNP, nazwisko pierwszej bibliotekarki w latach czterdziestych i początku pięćdziesiątych²⁸.

Na podstawie licznych dokumentów zachowanych w zbiorach Janiny i Józefa Sylwestrowiczów możliwe jest głębsze poznanie historii życia społecznego i dziejów nauczycieli w Mińsku Mazowieckim w XX wieku. W szczególności, analiza materiałów źródłowych ma szansę stać się udziałem zarówno młodzieży szkolnej jak i pedagogów oraz innych osób związanych z systemem kształcenia, w ramach lekcji muzealnych i warsztatów edukacyjnych organizowanych w Muzeum Ziemi Mińskiej²⁹. Książki i dokumenty czekają, aby „odpowiednie ręce” zadbały o ożywienie ich treści.

---

²⁸ Kronika Biblioteki Pedagogicznej w Mińsku Mazowieckim, Jadwiga Czajka, dz. cyt.; Ewa Kopka, dz. cyt.; Wiktor Mrozek, dz. cyt.; Maria Górka i Janina Przyłucka, dz. cyt.

²⁹ Maria L. Ekiel-Jeżewska, *W Muzeum Ziemi Mińskiej ożyją przedwojenne tradycje polskich nauczycieli*, „Rocznik Mińskomazowiecki” z. 18 (2010), s. 190-196.

Aneks 1.

Alfabetyczny wykaz książek i czasopism należących kiedyś do Biblioteki Oddziału Powiatowego Związku Nauczycielstwa Polskiego w Mińsku Mazowieckim, przechowanych przez Janinę Sylwestrowicz. Wszystkie pozycje zwierają fioletowy stempel „Powiatowa Biblioteka Nauczycielska Z.N.P. № ... w Mińsku-Mazowieckim”. Spis został przygotowany przez Artura Piętkę z Muzeum Ziemi Mińskiej w Mińsku Mazowieckim, wspólnie z autorką artykułu.

Pozycje wydane przed 1939 r.

1. Asnyk Adam, Pisma. Wydanie nowe uzupełnione, w układzie i z objaśnieniami F. Hoesicka. Tom I. Warszawa 1924, Nakładem Księgarni F. Hoesicka. Zielona płócienna oprawa. Na stemplu wpisany № 5^P.
2. Asnyk Adam, Pisma. Wydanie nowe uzupełnione, w układzie i z objaśnieniami F. Hoesicka. Tom II. Warszawa 1924, Nakładem Księgarni F. Hoesicka. Zielona płócienna oprawa. Na stemplu wpisany № 6^P.
3. Asnyk Adam, Pisma. Wydanie nowe uzupełnione, w układzie i z objaśnieniami F. Hoesicka. Tom III. Warszawa 1924, Nakładem Księgarni F. Hoesicka. Zielona płócienna oprawa. Na stemplu wpisany № 7^P.
4. Dickens Karol. *Dziela, Little Dorrit (Mała Dorrit)*. Przekład Zofji i Wiktora Popławskich. Warszawa, Wydawnictwo Gutenberga. Tom I-II. Stron 344, twarda oprawa. Na stemplu wpisany № 17^B.
5. Dostojewski, *Zbrodnia i kara*. Tom I, Biblioteka Rodzinna, Warszawa 1928. Drukarnia Wł. Łazarskiego, Warszawa. Stron 281, twarda oprawa, ilustracje czarno-białe. Na stemplu wpisany № 27^B.
6. Dostojewski, *Zbrodnia i kara*. Tom II, Biblioteka Rodzinna, Warszawa 1928. Drukarnia Wł. Łazarskiego, Warszawa. Stron 277, twarda oprawa, ilustracje czarno-białe. Na stemplu wpisany № 28.
7. Gnoińska H., *Nauczanie wierszy, w I-ym oddziale szkoły powszechnej*, Wydanie II. Seria: Z praktyki szkolnej, Nr 7. Wydawnictwo „Nasza Księgarnia” Sp. Akc. Związku Nauczycielstwa Polskiego, Warszawa 1932. Stron 79, twarda oprawa. Na stemplu wpisany № 62^N.
8. Hesse Herman, *Narcyz i Złotousty*, Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa 1932. Stron 320, twarda oprawa introligatorska. Na stemplu wpisany № 232^B.
9. Karpińska Irena, *Dekoracje i kostiumy. Estetyka wnętrza. Zajęcia zdobnicze w świetlicy*, Skład Główny w Instytucie Oświaty Dorosłych, Warszawa 1936. Stron 88, ilustracje czarno-białe, oprawa introligatorska, ale brak twardych okładek. Na stemplu brak wpisu № ....
10. Margueritte Victor, *Dziewczęta (Jeunes filles)*. Powieść, Wydawnictwo „Globus” we Lwowie. Autoryzowany przekład Kazimierza Bukowskiego. Czcionkami drukarni „Sztuka” we Lwowie. Stron: 186, twarda oprawa introligatorska. Na stemplu wpisany № 215^B.
11. du Maurier Daphne, *Rebeka*, Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa, Przekreślony (zamazany) stempel, obok wpisany № 780.
12. *Miesięcznik Literatury i Sztuki*, 1934-1935, Warszawa. Organ Komisji Artystycznej Związku Nauczycielstwa Polskiego, Rok I, Numery 1-9. Stron 284, ilustracje czarno-białe, twarda oprawa introligatorska. Na stemplu wpisany № 202^N.
13. Ostrowski Jerzy, *Realizacja wychowania obywatelskiego w szkole*, Nakładem „Naszej Księgarni” Sp. Akc. Związku Nauczycielstwa Polskiego, Warszawa 1938 Wilno. Stron 92, miękka okładka. Na stemplu wpisany № 228.
14. Podkulska Helena, *Środowisko wiejskie*. Skład Główny: Księgarnia R. Schweitzera, Lwów 1938. Stron 32, broszura. Na stemplu wpisany № 239.

15. Podkulska Helena, *Środowisko w świetle badań współczesnej pedagogiki*. Seria: Lwowska Biblioteczka Pedagogiczna, 5. Lwów 1936, Skład Główny w Księgarni „Książka” A. Mazzucato, Lwów 1936. Stron 30, broszura. Na stemplu wpisany № 241.
16. Przybyłowicz Stanisław, *Ogród – Pracownia. Doświadczenia i obserwacje przyrodnicze na niższym poziomie nauczania*, z 17 rycinami w tekście. Seria: Z praktyki szkolnej Nr 13. Nakładem „Naszej Księgarni” Sp. Akc. Związku Nauczycielstwa Polskiego, Warszawa 1931. Stron: 84, ilustracje czarno-białe, twarda oprawa. Na stemplu wpisany № 82^N.
17. Rodziewiczówna Marja, *Pisma*, tom I. *Dewajtis*. Powieść współczesna, Nakładem Wydawnictwa Polskiego, Poznań 1929 (?). Stron 353, twarda oprawa. Na stemplu wpisany № 254^B.
18. Rodziewiczówna Marja, *Pisma*, tom XVII, *Na fali*, Nakładem Wydawnictwa Polskiego, Poznań. Stron 274, twarda oprawa. Na stemplu wpisany № 269.
19. Rodziewiczówna Marja, *Pisma*, tom XXV, *Nieoswojone ptaki*. Powieść, Nakładem Wydawnictwa Polskiego, Poznań. Stron 236, twarda oprawa. Na stemplu wpisany № 277.
20. Trojanowski Wincenty, *Wypiański. Artysta – człowiek – życie*. Warszawa 1927, Nakładem Księgarni F. Hoesicka. Stron 237, twarda oprawa. Na stemplu wpisany № 30^N.
21. Ziemnowicz Mieczysław, *Rodzina a wychowanie państwowe*, Wydanie drugie niezmiennione, Książnica - Atlas, Lwów-Warszawa 1933. Seria: Współpraca domu i szkoły w dziele wychowania młodzieży. Biblioteczka wydawana staraniem Stow. Dyrektorów Polskich Szkół Średnich Państwowych pod redakcją dr. E. Łozińskiego. Stron 40, twarda oprawa. Na stemplu wpisany № 86^N.

Pozycje wydane po 1945 r.

23. *Historia wszechzwiązkowej komunistycznej partii (bolszewików)*. Krótki kurs. Książka i Wiedza, Warszawa 1949. Obok stempla wpisany № 134.
24. Makarenko Antoni, *Książka dla rodziców*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1950. Stron 359. Na stemplu wpisany № 166^B.
25. Panicz M.S., *Droga nauczyciela ludowego*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1950. Stron 87. Na stemplu wpisany № 169^B.